BESTELLT 20.9.95 10-11 V

ԹՂԹԱԿՑՈՒԹԻՒՆՆԵՐ
ԵՒ ԴՐԱՄ
ՂՐԿԵԼՈՒ ՀԱՍՑԷ
M. BENIARD.
22, Ormiston Road,
Shepherd's Bush.
London, W. [Angleterre]

Ամեն բան ժողովրդի մի-ջոցով, ժողովրդի կամքով եւ ժողովրդի համար։

Իւրաքանչիւրի՝ եւ ընդհանուրի հաստատուած բարեկեցիկ կեանք—ահ է, ճշմարիտ ազատութիւն։

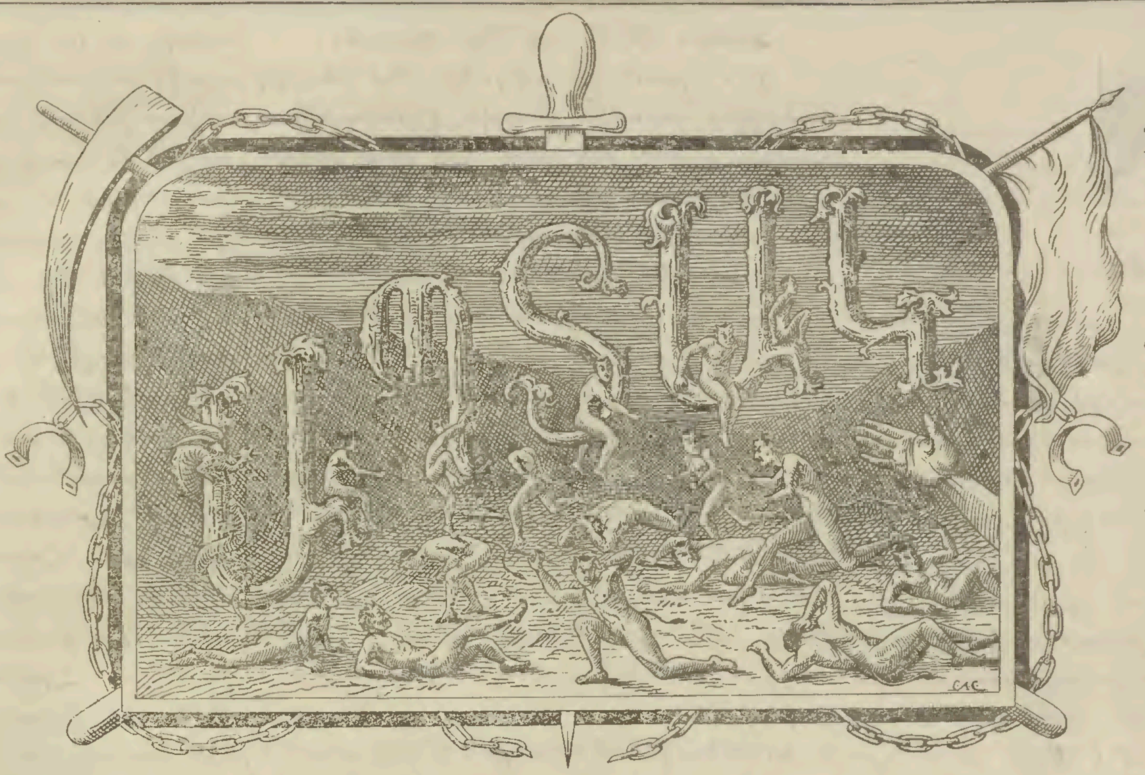

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
ԱՄԵՆ ՏԵՂԻ ՀԱՄԱՐ

ՏԱՐԵԿԱՆ . . . . 5 Ֆր.
ԿԷՍ ՏԱՐԻՒԱՆ . . 3 "
ՄԻ ՀԱՄԱՐԸ . . ½ "

Ժողովուրդ, դու ինքդ միայն կարող ես ձեռք բերել քո ազատութիւնդ։

Արեան ճանիճներ - անձ ազատութեան ճանապարհն։

Ժողովուրդ, մի աղերսեր, այլ պահանջիր եւ ձեռք բեր։

ԵՐԳԻԾԱԲԱՆԱԿԱՆ–ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՀԱՆԴԷՍ

ԵՐԿՐՈՐԴ ՏԱՐԻ | ԼՈՆԴՈՆ | Nr 4, ՕԳՈՍՏՈՍ, Nr 4 | 1895 | ՄԻԱՄՍԵԱՅ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՆԵՐԿԱՅ ՐՈՊԷՆ.

ՀԱՅ ՅԵՂԱՓՈԽԱԿԱՆԸ (ԱՆԳԼԻԱՑԻՆ). — ՀՈՐԸ ՓՈՐԵՐ ԵՍ,
ԹԱՂԵԼՔԻ ԱԼ ՔԵԶ ԿՕԳՆԵՄ.

ՆԱ։

Նա չէ զիջանում։ Նա տակաւին մտադիր է շարունակել իր դժոխային խժդժութիւնները։ Նա դեռ ուշքի չէ եկած հայկական արիւնով հարբեցած վիճակից։ Նա իրան կարծում է ահարկու, մինչդեռ նապաստակի պէս փակված է իր պալատում, մինչդեռ ջայլամի պէս իր գլուխն է խրել աւազում, երևակայելով չը նկատվել որսորդներից։ Հարէմի կայսրը չէ կայսր ազգերի, չէ տէր քաղաքականութեան, չէ պետ տէրութեան։ Նա այն հրէշներից է, որ պատմութիւնն աւելցում է ազգի հետ։ Նա այն կեղտերից է, որ պատմութիւնը դուրս թքելով, զգում է նողկանք։

Իսկ նա դեռ շարունակո՞ւմ է մեզ տիրել։

Ստրուկը, երբ իրան տէր ունի մի հըզօր բռնակալ, նա միայն ստրուկ է։ Նա արգահատելի է։ Ստրուկը, երբ ընկած է ոտքի տակ մի տխմարի, որ իր տխմարութիւնը կառավարութիւն է համարում, մի դաղանի, որ իր դաղանութիւնը զօրութիւն է անուանում, մի ոչնչի, որ իր ոչնչութիւնն իբրև ամեն բան է ներկայացնում, մի հրէշի, որ իր հրէշաւորութիւնը գերմարդկային պատիւ է կոչում, — այդպիսի մէկի ստրուկն աւելի ստոր է, քան ստրուկը։ Նա զզուելի է։

Հայերս մի՞թէ այդ ենք այսօր....

Ո՛չ. սկսած այն օրից, երբ մեր ձեռքից արձակվեց առաջին գնդակն Ազատութեան համար, սկսած այն օրից, երբ մենք ավինք առաջին նահատակն Ազատութեան, — ո՛չ, այն օրից և վեր մենք ստրուկ չենք։

Բայց դեռ ազատված չենք։

Իսկ նա դեռ ծիծաղում է մեր վրայ — այն Թիւրքական մոլոխը. և նա դեռ նորից սրում է իր դաշոյնը մեր դէմ — այն խաւարի աւազակը. և նա դեռ պատրաստում է մեզ համար նորանոր արհաւիրքներ — այն անկուշտ մարդակերը։ Նա չէ զիջանում. նա ծաղրում է Եւրոպային, ամօթահար անելով սրան իր թուլութիւնը։ Բայց եթէ այս առիծը մինչէ... Եթէ նա չէ ուզում իսկ, սխալված է այդ անել... Սխալվա՞ծ... Ոչ. չէ հայը, այլ իր շահն է, իր մեծութեան պատիւն է Թիւրքական կառակասեղանի վրայ դրված...

Իսկ տխական բորեանը, որ շատ կուզէր աղուէս լինել, հայկական դիակը կըրծելու նպատակով՝ իր դէմ է լարել ամբողջ ազգեր, իր գերեզմանն է փորում....

Լա՛ւ. մենք եղանք նրա գերեզմանափորները և մենք կօգնենք ամենքին՝ աշխարհում պըտըտող այդ Թիւրքական կմախքը վերջապէս իջեցնել իր հանգստի այդ վիհը։

Վաղո՜ւց արդէն լրացել է նրա գոյութեան դարը։ Նրա պատերազմական վահանը վաղուց արդէն իր վրայ մեծ ծակ ունի բացված, որից ներս է խրված մարդկութեան դատաստանի նետը հրէշի ճիշդ կրծքի մէջ։ Ֆանատիկոսութեան հիպնոտիսմը, որ իր կոյր ուժն էր միշտ, այսօր արդէն անդամալուծվում է մէկ այլ ֆանատիկոսութեամբ հայերի կողմից — Ազատութեան սուրբ ծարաւով։ Նրա դրամական անդունդում՝ դրսից իր հրաշալի, գեղեցիկ մայրաքաղաքի հոտած փողոցների խոշոր մկներն են պար բռնել, ծուծալի անախորժ սէրէնադներով յուզելով տարփալի հանգիստը հարէմական միապետի։ Իր պաշտօնեաները, խորհրդականները — ամենքը պատառտում են նրա մարմնի միսն իրանց ապականութեամբ, կաշառակերութեամբ։ Նրա ստրկացրված ազգերի անէծքըն է նրան հալածում ամեն տեղ, ամեն ժամ և ապստամբական սուրն է կախ նրա գլխին։ Նա քանդվում, ընկնում, կործանվում է... Հզօրների խիստ ցասումն էլ վերջապէս կիջեցնէ նրա գլխին հերկուլէսեան սոսկալի մահակի հարուածը, ջախջախելով այդ վիշապի գանգը և նրա հոգին ճանապարհ դնելով դէպի Մուհամմէդի հուրիական ջէննէթը։

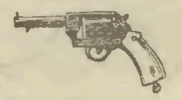

ԿՈՉ

—

Ահա՛ կը ժայթքի մտքի վուլկանը —
Գալ երանութեան գըրաւականը,
Ահա՛ կենսական դըժոխքէն խորին
Աղաղակները կելնեն թշուառին։

ԱՐԵՒԱՆԾԱԳԻՆ

ԻՐԱԿԱՆ ԿԵԱՆՔԻՑ

ՆՈՒԷՐ ՏԻԿԻՆ Մ. Ն... ԻՆ

(Շարունակութիւն) *)

ԱՌԱՋԻՆ ՄԱՍ

VII

— Ձեր կարծիքն ի՞նչ է, դօքտօր էֆէնդի, հարցրեց փաշան, ինքն էլ իր ձեռքերը լուանալու համար երկարելով։

— Իմ կարծիքը՞, կմկմաց դօքտօրը. նա մորթըվել է իր թշնամիներից։

— Ովքե՞ր կարող են լինել այդ թշնամիները։

— Դրա համար երկար բարակ մտածելու հարկ չը կայ. կօմիտաչի գեավուրները լինելու են. ամեն մարդ լաւ գիտէ, որ նրանք սատիկ կատաղած են այս միջոցիս։

— „Շէրքէթի“ մարդիկների՞ համար ես ասում, հարցրին մի քանի ուրիշ պաշտօնեաներ կօմիտաչի բառը չը հասկնալով։

— Այո՛, բէկ էֆէնդիներ։

— Այս աթանա տէտէնէ րահմէթ, ես.... էլ հէնց միևնոյն կարծիքը պէտք է յայտնէի, գոռաց Նազըմը՝ ինքն իր հնարագիտութեան զարմացած։

— Խընզըր օղլի խընզըրներին մէկ լաւ դաս տալու է։

— Փողոցներում գտած եօթից մինչև եօթանասուն տարեկանը բանտ տարէք, ասաց փաշան կատաղած։

— Շան որդիների հետ ես գիտեմ, թէ ինչպէս պէտք է վարվել, ակռաները կրճտելով վրայ բերաւ Դէլի-Խուրշիդը։

— Բէյ տեսնեմ, Բողազներից մարդ չանցընէք, ճանճ իսկ չը թողնէք։

— Գլխուս վրայ, փաշա՛ս, դուք բնաւ հոգ մի անէք. ես այդ ամենը կարգադրել եմ։ Սալէհ չաուշը Գօչ-Քէօփրիւի վրան է, Էֆէ-Օսմանը մի քանի թիւթիւնի ղոլջիներով Թոգատի ճանապարհն է կտրել։ Նրանք ծառերին անգամ առանց խուզարկելու թող չեն տալ։

— Հա՛, այդպէս, ասաց փաշան գոհ դէմքով. ես համոզված եմ և ձեզ էլ կը վստահացընեմ, Խուրշիդ, որ մէկ ամիս չի տևիլ և վեհափառ սուլթանը կը գնահատէ ձեր հաւատարմութիւնը և մէջիդի նշանով կը վարձատրէ ձեզ։

Բէկ-էֆէնդիի սայէսը (շնորհովը), շողոքորթելով՝ գլուխ տվեց Խուրշիդը։

— Մի սանդուխտ չը կա՞յ, որ այս կինը վրան կապելով իր տունը տանենք, հարցրեց բժիշկը։

— Սպասիր մի քիչ էֆէնդի, ասաց Խուրշիդը և դառնալով մօտ կանգնած ոստիկանի՛ն, - Հասան, շուտ արա, վազիր, գեավուր Հաջի-Բարսեղը կանչիր, համեան էլ իրան հետ թող առնէ։

— Բաշ իւսթիւնէ, էֆէնդիս, գլուխ տվեց ոստիկանը և հեռացաւ։

— Մի մարդ էլ ուղարկիր, որ գնայ գեավուրների քէշիշին լուր տայ, հրամայեց փաշան։

— Խուսէյին, դու էլ վազիր գեավուրների քէշիշին մէկ կողմից խօսիր, որ գան այս մեռելը վերցընեն։

Մի քանի րոպէ վերջ գեավուր Հաջին Դէլի-Խուրշիդի առջև կանգնած էր՝ իր համալի համեան աջ ուսից կախ ածած։

— Սրա շալակը տվէք այդ կնկան, հրամայեց Խուրշիդը ոստիկաններին՝ համալին ցոյց տալով։

— Հասան, Մուսթաֆա, Ահմէտ, Մէհմէտ-Ալի, դուք այդտեղ մնացէ՛ք դիակի մօտ, մինչև որ գեավուրների քէշիշը գայ, և մենք քննութիւնը կատարելով կը վերադառնանք։

Սպանութիւնը կատարված լինելով ոչ այնչափ հեռու ձէմքեանի տնից, մի քանի րոպէում նրանք տեղ հասան։ Հաջի-Բարսեղը ցած դնելով ուշաթափ կնկան, առաջուց պատրաստված անկողնու վրայ, դուրս քաշեց ծոցից իր կեղտոտ թաշկինակը և սկսաւ քրտինքը սրբել։

— Քու գործդ վերջացաւ, գեավուր-Հաջի, երթաս բարով, Աստուած մէջքիդ զօրութիւնն աւելացնէ, ասաց Դէլի-Խուրշիդը և համալի օձիքից բռնելով դռնից դուրս հանեց։

— Աստուած էֆէնդուս շատ օրեր տայ, մըթմըրթաց համալն իր քթի տակից և հեռացաւ։

Բժիշկի հրամանով ոստիկանները դրացի հայ կիների մի քանիսը կանչեցին, որոնք եկան և ուշաթափվածի անկողնու շուրջը հաւաքվեցան։ Բժիշկը նորից սկսեց իր մարիֆէթը ցոյց տալ, հրաշալի շիշը հիւանդի քթին տակ բռնելով։

Կինը բաց արեց իր նուաղած աչքերը և իր շուրջ գտնված ծանօթ դէմքերի ներկայութիւնը տեսնելով, կարծես այս անգամ սիրտ առաւ և աշխատեցաւ նստել. իր դրացուհիները նրան օգնեցին։ Իր աչքերի առջև գիշերը կատարված եղերական տեսարանը սոսկալի տպաւորութիւն էր թողել նրա վրայ։ Նա աշխատեցաւ մի կարճ ժամանակ իր յիշողութիւնն ամփոփել... Երբ բաւական ուշքի եկաւ՝ իր առաջին խօսքն եղաւ — "Տիգրանս կուզեմ"։

Տիգրանը լուռ նստած էր մէկ անկիւնում։ Ոստիկանները նրան փախցրել էին, համոզելով որ եթէ լուռ չը կենայ և լաց լինի, մայրիկն այլ ևս չարթնանալ։ Տիգրանը տեսնելով իր մօր վերակենդանանալը, վազեց, նրա վզով փաթաթվեցաւ և բարձրաձայն լալով ասաց. — Գիտե՞ս, մայրիկ, երէկ հայրիկն ի՞նչ եղաւ։

— Հայրիկը, կրկնեց կինը, զաւակը կրծքին սեղմելով, և գիշերուայ տեսարանն իր ամբողջութեամբ պատկերացաւ նրա յիշողութեան մէջ. նա սարսռաց և մնաց լուռ.... արտասուքը հեղհեղի նման թափվում էին նրա աչքերից

*) Տես „Ապտակի“ առաջին տարի Nrs 7—12. և երկրորդ տարի Nrs 1 — 3.

Ելի՛ր, ժողովուրդ ո՛վ տաժանակիր,
Ուժգի՛ն Թնդացուր քո դժբաղդ երկիր
Հպարտ Տօրոսէն մինչև Վանայ լիճ—
Օրն է պատժելու քո գաղան դահիճ:

Ելի՛ր բազմութեամբ. մէկը՝ ամէնքի
Համար է պաշտպան, ամէնքն ալ մէկի.
Հիմքէն կործանէ քո ներկայ գրութիւն—
Եւ գրկէ նոր կեանք, սուրբ Ազատութիւն:

Ա՜րտ աճաւոր, օրհասակա՛ն,
Մի նոր դարու ծննդական.
Կեցցէ սուրբ մարտ, եղբայրութի՛ւն..:
Ելի՛ր, լաորուկ հայ բազմութիւն:

ԽԵՆԹԸ.

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐՆԵՐ.

Ա.

„ՄԱՀ ԿԱՄ ԱԶԱՏՈՒԹԻՒՆ“

Տեսարանն է Տաճկահայաստանէ դուրս ազատ հողի վրայ:

Խումբ մը երիտասարդներ, ամէնքն ալ յեղափոխական (այդ մասին խօսք չը կայ), Հայաստանի վերջին դէպքերէն գլուխնին տաքցած՝ գարեջրատան մը մէջ կը հաւաքուին — հայկական միթինկ մը կընեն: Ատենապետը՝ Զէյթունի միթինկին ատենապետին պէս ութսունամեայ զառամեալ ծերունի մը չէ, այլ երեսնամեայ աշխոյժ երիտասարդ մը:

Ատենաբանութեան նիւթը ամենակարեւոր է. — Ինչ պէտք է ընեն Հայերը ներկայ կնճռոտ պարագային մէջ: „Յեղափոխութիւն, կաղաղակէ կրակոտ հայրենասէրը. մեզ կրնայ փրկել միմիայն յեղափոխութիւնը“:

Երկու ժամ շարունակ կը խօսի, բերանը կը փրփրայ և վերջապէս՝ երբ եզրակացութիւն՝ կառաջարկէ հետեւեալ որոշումը:

„Բոպէն վճռական է. մեզ պէտք է Յեղափոխութիւն. յեղափոխականին նշանաբանն է մահ կամ ազատութիւն. ուստի, Տաճկահայաստանի Հայե՛ր, կա՛մ ամէնքդ մեռէք, կա՛մ ամէնքս ազատուինք:“

Այս որոշումը ոտքընդոստ և երկարատև ծափահարութիւններով ընդունուեցաւ և անմիջապէս հեռագրով հաղորդուեցաւ Տաճկահայաստանի Հայերուն:

* * *

Բ.

ԿԱՐՄԻՐ ԱՐԻՒՆ—ԿԱՐՄԻՐ ԳԻՆԻ.

Սասունի հերոսական ապստամբութիւնը ոգևորած և ելեկտրացուցած է ամբողջ հայութիւնը. տարի մ՚ալ անցած է այդ մեծ անցքէն ի վեր: Հայերը, Տաճկահայաստանէ դուրս ամեն տեղ կը տօնեն Սասնոյ դէպքերուն տարեդարձը, ոմանք խնճոյքով, ոմանք միթինկով, ոմանք դաշտահանդէսով, գուցէ տեղ մ՚ալ պարահանդէսով:

Խնճոյքի մէջ:

Հրաւիրեալները մեծաշուքն իրար կը զարնեն բաժակները և „կեցցէ Սասուն, կեցցե՛ն Սասունցիք“ աղաղակները ականջ կը խլացնեն:

—Սասուն ինկաւ, դուք անոր կենացը կը խմէք, կը գոչէ գաւառացի կոպիտ հայ ըսաւորը. բայց „կեցցէ“-ներու աղաղակը կը խեղդէ իր ձայնը:

Հոս փութամ ըսել թէ սեղանին վրայ խմուածը „շամբանիա“ չէ, այլ կարմիր գինի. զի — հարկ է ըսել — հրաւիրեալները յեղափոխականներ են և գիտէք թէ յեղափոխականներու խորհրդանշանական գոյնն է կարմիրը...

Կարմիր գինին սխորժակները կը գրգռէ... բաժակները կրկին կը լեցուին. բաղմականներուն մէկ աչքը բաժակներուն վրայ է, միւս աչքով զիրար կը հարցաքննեն... յանկարծ բաժակահարութեանց մղեգի պաշտօնը կը վերսկսի.

—Կեցցե՛ն Սասունցիք, կեցցէ Գրգօն, Մուրատի կենացը, աղաղակները իրար կը խառնուին:

Այս անգամ սպասաւորը՝ համբերութիւն հատած՝ աւելի ուժեղ ձայնով կը պոռայ.

—Բայց պարոններ, Սասունցիք կոտրան, ցիր ու ցան եղան, Գրգօն մեռաւ, Մուրատի կեանքը բանտի խորշը վտանգի տակ է, դուք „կեցցէ“ կաղաղակէք:

—Լռէ, անզգա՛յ արարած, որ չես ներշնչուեր դէպքերէն, կը պոռայ հրաւիրեալներէն մին, որ լռած էր սպասաւորին վերջին բառերը, Թրջած սեխերէն գինիի կաթիլները սրբելով:

Եւ խնճոյքը կը շարունակուի նոյն զուարթութեամբ և նոյն ոգևորութեամբ:

Եթէ մեր նահատակները կարմիր արիւն կը թափեն, ո՞վ կըսէ թէ մեր զգայունները անտարբեր կը կենան. նոքա ալ, իրենց կարգին, կալ մեր գինի կը թափեն — իրենց կոկորդը:

* * *

Գ.

ՆՈՐԱՑԻՆ ԴԻՒՑԱԶՆՈՐ ՀԻՆԵՐ.

Ա. Պօլսոյ մէջ:

Հայրենասիրութիւնը հսկայաքայլ առաջ կերթայ. ամենուն բերանն է սասունցոց քաջութիւնը: Սասունի կիները հերոսներ էին... շատ Սասունցի կիներ սպանուեցան, չարչարուեցան, գե-

—

փաշան տեսնելով, թէ գործն երկար պիտի տեւէ, հրամայեց, որ միառժամանակ հեռացընեն երեխային, իսկ ինքը դառնալով Միսաթանդրգին՝ հարցաքննութիւնը բացեց:

—Ըսա՛ տեսնեմ, քույրիկս, հարցրեց վերջինըս, ո՛վ էր սպանողը:

—Սպանողը, ասաց կինն աչքերի արտասուքը սրբելով և աշխատելով հանգստանալ. —զաբդիէները էին, էֆէնդիս:

—Ի՞նչ, ի՞նչ, զաբդիէները, բացականչեցին ամեն կողմից:

—Ինչ զաբդիէներ, խելքդ գլուխդ հաւաքիր, քույրիկս:

—Գիշերուայ զօլի (գիշերապահի) զաբդիէները:

—Այս կինը փ ա խ ց ր ե լ է, ասաց փաշան:

—Ես այդ բանն առաջ ասացի, աւելացրեց Գէլի-Խուրշիդը, որ կատաղութիւնից իր շրթունքներն էր կրծոտում:

—Կօմիտաջիները չէի՞ն, հարցրեց Միսաթանդրգը, խնդիրը պարզել աշխատելով:

—Կօմիտաջին ի՞նչ է:

—Շիրքէթի մարդիկները:

—Ի՞նչ շիրքէթի:

—Ըլլա՞յ էքբէր, ասաց ինքն իրան Միսաթանդրգը՝ համբերութիւնը հատած. — Հայերի մէջ եղած ֆէսադչիների գաղտնի շիրքէթի մարդիկը, հասկացա՞ր:

—Ոչ, ես այդպէս բան չը տեսայ, իմ էրիկս սպանողները զաբդիէներն էին. հէլէ մէկն էլ Խուրշիդ աղային շատ կը նմանէր հէմէն-հէմէն Խուրշիդ աղան էր, պիտ ասեմ:

—Սո՛ւս, հէյ զինսըզ քեաֆիր, գոռաց Խուրշիդը՝ ձեռքը սուրին տանելով. այ նահյաթ չար սատանայի, փախուկից ինչ հարցաքննութիւններ էք պահանջում, փաշա էֆէնդի, գեավուրին բարիք չէ վայելում. մենք սպանողն ենք փնտռում, ինք զաբդիէների վրայ է մուր քսում:

—Շիտակ խօսիր, քույրիկս, քու շահուդ համար է, գիտես որ մենք էրիկդ շատ էինք սիրում. այդպիսի զրպարտութիւն չէ վայելում տէրութեան զաբդիէներին:

Այս անգամ կինը լուռ մնաց և ոչինչ չը պատասխանեց:

—Մի քանի խօսք էլ լակոտին հարցուր, վերջացնենք, ժամանակն արդէն անցաւ, ասաց փաշան:

—Տիգրա՛ն, զաւակս, ինձ նայիր. երէկ գիշեր ձեր դուռը ո՛վ կար, հարցրեց Միսաթանդրգը երեխային:

—Զաբդիէները, ասաց երեխան:

—Ո՞ր զաբդիէները:

—Խուրշուդ աղան:

Իր անուան նորից կրկնվելը սոսկալի կատաղութիւն պատճառեց Խուրշիդին: Եթէ նրան թողնէին, մայր ու որդայ մէկ սուրի հարուածի զոհ կանէր և իր սիրտը զովացնելու համար նրանց արիւնը կը խմէր: Նա բաւականացաւ մի քանի Թիւրքական հայհոյանքներով և սպառնալիքներով:

—Գնանք, ասաց փաշան, սրանցից օգուտ չը կայ. իրանց խելքը կորցրել են: Եւ Միսաթանդրգին դառնալով — պաշտօնական թղթերը պատրաստիր և գրէ, որ կօմիտաջիներն են սպանել: Խուրշիդ, դու էլ լուր ուղարկիր որ մեռելը վերցնեն: Մենք այնտեղ գնալու այլ ևս գործ չունե՛նք:

Գրօքտօր էֆէնդին էլ իր կողմից պատրաստած տեղեկագրի մէջ գրեց, թէ իր թշնամի կօմիտաջիներից մորթվել է դանակով. սրանով պաշտօնեաների պաշտօնական քննութիւնն էլ վերջացաւ:

Նրանք ամենքն էլ դուրս եկան և ուղղվեցան դէպի կառավարութեան պաշտօնատունը: Հեռուից նշմարեցին մի քահանայի, որի ետեւից չորս մեռելաթաղներ տանում էին մի դագաղ, իրարու հետ կատակաբանութիւններ ա-

նելով: Ոչ մի յուղարկաւոր չէր երեւում: Քահանան մի գիրք ձեռքը, ինչ որ բաներ էր մրթմրթում իր քթի տակից: Աղօթո՞ւմ էր արդեօք, թէ նզովք կարդում, ոչ ոք չը գիտէր..

Միւթէսարըֆը և պաշտօնեաները կանգ առնելով, մի քանի րոպէ աչքով հետեւեցին այդ անշուք թափորին, մինչև որ սա օրօրուն ու նեղ փողոցներից մէկն անցաւ և ծածկվեց: Փաշան խորհրդաւոր կերպով շարժեց իր գլուխը և իր շուրջ գտնվողներին դառնալով ասաց. — Տեսնո՞ւմ էք, մէկ քէշիշով թաղում են կատարում. եթէ դա կօմիտաջիների գործ չը լինէր, հիմա երկու-երեք հարիւր հոգի կը հետեւէր նրա դագաղին:

VII

ՈՐՍՈՐԴՈՒԹԻՒՆ.

Ջէմքէրեանի սպանութեան հետեւեալ օրն էր: Քաղաքի ոստիկանական շրջանում ընկել էր մի յայտնի իրարանցում: Դեռ արշալոյսը հազիւ էր ծայր տվել, երբ արդէն հայ թաղերի փողոցներում ոստիկանները խմբերով ման էին գալիս “կօմիտաջիների„ հետքերին ընկած: Նրանց շահատակութիւններին չափ ու սահման չը կար. իրանց ձեռքին ունենալով միւթէսարըֆի հրամանագիրը, նրանք լիակատար իշխանութիւն էին ստացել ամեն տուն մտնել, առանց քաշվելու, և իրանց կամքի համեմատ խուզարկութիւն կատարել: Նրանք առաջին հանդիպած հային ձերբակալում էին, տանում և բանտը նստեցնում: Ամեն “գեավուր„ յանցաւոր էր դարձել այդ օրը: Ամբողջ ճանապարհները կտրել էին: Թօփանէի Մէյիդ-Խօզիւի և Սամսոնի ճանապարհների նեղ բողազները լցվել էին հեծեալ և հետեւակ ոստիկաններով: Ղօչ-Քէօփրիւի վրայ մի քանի երես առած Թիւրք գիւղացիներ (ծխախոտ

Ո՛Չ, ԴՈՒ ՉԵՍ ԿԱՐՈՂ ԽԱՆԳԱՐԵԼ ԱՐԵՒԻ ԼՈՅՍԸ։

րի տարուեցան Հայոց ազգի „ամենամեծ փառաց համար“. պէտք է անոնց անունները անմահացնել, պէտք է անոնց տեղ նորեր պատրաստել… Պոլսեցիները մեծ եռանդեամբ կաշխատին, անդուլ կաշխատին…. Տարին կանցնի Սասնոյ կոտորածէն ի վեր և, աւետիս ձեզ, Հայեր, ազգասէր պոլսեցիներու աշխատութիւնները պսակուած են… Նորածին մանուկները պիտի մկրտուին։

—Երախայս զի՞նչ խնդրէ։

—Հաւատք, յոյս, սէր և… Աղաւտու-

թիւն (վերջին բառը դողդոջուն, հազիւ լսելի ձայնով մը դուրս կելնէ յանդուգն յեղափոխական կնքահօր բերնէն)։

Երախային անուն պիտի տրուի. Նորածինը աղջիկ է. Սասունի դէպքերու ներշնչման տակ ծնած է. ուստի բնականաբար Սասունցիի անուն պիտի կրէ։

Աղջկան անունը կը տրուի Շաքէ։

Այս նշանաւոր ազգասիրական ցոյցերը մեծ եռանդով կը շարունակուին Կ. Պոլսոյ մէջ. շատ նորածին աղջիկներու անուն տրուած է Շաքէ,

Հուռէ, Խզամ, Ալթուն, Մանիշակ…

Ի դէպ. մանչ տղաներու Հնչակ անունը գնողներ ալ կան. կատակ մի կարծէք, ճշմարտութիւն է։

Պիտի տեսնէք թէ ինչ հրաշքներ պիտի գործեն Կ. Պոլսոյ մէջ այդ ճէօն Սասունցի ամազոնները….. քանի տարիէն։

Աստուած պակաս չընէ Կ Պոլսոյ մեծապատիւ ազգասէրները։

ԽԱՅԹՈՑ.

ԼՈՆԴՈՆ. „ՀՆՉԱԿԻ“ ՏՊԱՐԱՆ.

մաքսախոյզ) կառքերից վար էին իջեցնում բոլոր ուղեւորներին և կառքի խորշերում կոմիտաջի փնտռում։ Նրա՞նք հայհոյում էին, նախատում գեավուրներին, բայց համարձակախօսների վզուկթին տալիս, նրանց վրայ մի հասարակ թուղթ գտնելիս մեծ հոխորտութեամբ տանում էին կառավարութեան սերայը, իսկ իրան բանտ ուղարկում։

Միւթէսարրֆ նոր նոր էր գալիս իր պաշտօնատեղին, երբ արդէն արեւ բաւական բարձրացել էր։ Հարէմի գգուանքները և նրա միջավայրի մեղկ ու թոյլ ազդեցութիւնը մի տեսակ թմրութեան էին ենթարկել նրան, որից կարծես չէր կարողացել տակաւին արթնանալ։ Նրա «դէֆդէրտարին» ամենայն համբերութեամբ հետեւում էր իր բէկ էֆէնդիին, որի աչքը յօրանջելուց, չէր բացվում։ Իր պաշտօնատունը մտնելուց առաջ նա մի քանի հրամաններ տվեց կառավարութեան շէնքի առջեւ բարեւ կանգնած պաշտօնեաներին, որոնք թիւրքական շողոքորթութեամբ գլուխ տվին և «թէմէննահ» արեցին։ Պաշտօնատունը մտնելուց վերջ էլ նա իր ծառային հրամայեց, որ իրան համար ղահվէ և նարգիլէ պատրաստէ։ Ծառան գլուխ տվեց և հեռացաւ։

Օդը տարօրինակ ազդեցութիւն էր թողնում այդ օրն. ամբողջ մթնոլորտը մի տեսակ մշուշով էր լցված, որի միջով արեւն աւելի այրող ճառագայթներով էր թափանցում։ Միւթէսարրֆը շոգի ազդեցութիւնից սաստիկ նեղված՝ բաց արեց իր կուրծքը և սկսեց ման գալ իր սենեակում։ Ինչպէս երեւում էր իր այդ գիրքն էլ որ և է օգուտ չունեցաւ. նա շոգից զատ մի ներքին և անորոշ նեղութիւն էր զգում, որը երբեմն-երբեմն կատաղութեան նշաններով պատկերանում էր, աչքերը տարօրինակ կերպով փայլում էին իր ընդիրակ ու կիտված յօնքերի տակից, և խո-

ժոռադէմ՝ նա սպառնական արտայայտութիւն էր կրում։ Այդ միջոցին նա աւելի արագարագ գնում գալիս էր սենեակում և իր քթի տակից անըմբռնելի մրթմրթում, երբեմն ձեռքերը վեր բարձրացրած զանազան շարժումներ էր անում, ոտքերը տախտակամածին խփում, ինքն իրան խօսում։ Նա հէնց այդ վիճակում էր, երբ դուռը բացվեց և ներս մտաւ մի ոստիկան պաշտօնեայ, ձախ ձեռքը սրի երեխակալին վրայ դրած, և աջ ձեռքը մինչև գետին պարզելով, բարեւեց փաշա էֆէնդիին։ Փաշան նախ չը տեսածի եկաւ և մի քանի անգամ էլ շարունակեց իր երթեւեկն առանց բարեւն առնելու, այս կանգ առաւ սենեակի կենտրոնում, ջղոտ ու չորացած մատներով ճակատը շփեց և ոստիկանին նոր տեսածի նման բացականչեց.

—Ա՛, այդ դու ես, Խուրշիդ, որ և է լուրեր ունե՞ս։

—Բէլի, էֆէնդըմ, բանտը լցվեցաւ, ուզում էի հարցնել, թէ ո՞ւր տեղ պէտք է լցնել միւս ձերբակալված գեավուրներին։

—Հըմ… կատաղութիւնից շրթունքները և պեխերն ծայրը սկսաւ կրծոտել Միւթէսարրֆը։—Ախոռի մէջ որ և է անասուն կա՞յ, եթէ կայ, ուրիշ տեղ կը տանէք և այնտեղ կը լցնէք։

—Բայց 60-70 հոգի են, փաշա էֆէնդի, մէկ ամբողջ խոզի երամակ։

—Մի կերպ տեղաւորեցէք, կէս ժամից հարցաքննութիւն կսկսի և կարելի է այն ժամանակ մի մասը թողնելու պէտք լինի։ Բայց, խօսքը փոխեց Միւթէսարրֆը իր ձայնին փաղաքշական ձև տալով, ինչպէս երեւում է, բազտ ու համեղ պատառներից ես ընտրել. դէմքիդ արտայայտութիւնն այդ բանը մատնում է։

—Գեավուրն առանց խաղի չը լինի, փաշա էֆէնդի, նրանց ամենաթշուառ կեանքերի վարողներից էլ կարելի է մի բան պոկել։

—Ես քու վրայ վստահ եմ, ղօչաղ ես, քարից էլ ջուր կարող ես հանել, գնա և ուզածիդ պէս կարգադրիր, հաշիւն երեկոյին մեր տանը կը տեսնենք։

Ոստիկանապետը գլուխ տվեց և դուրս եկաւ։

Բակի դռան շէմքի վրայ նրան հանդիպեցին Բաշ-քեաթիբը, Մուդդաի-Ումումին և Միւսթանդըգը։

—Լաւ տեսակցե՞ս ժողովել, Խուրշիդ, տաց Բաշ-քեաթիբը, ցոյց տալով բանտի բակում հաւաքված հայերին։

—Ես վստահ եմ, որ ամենալաւերը ներսը պահցու է տվել, որ չը լինի թէ ձեռքեցը փախչեն, աւելացրեց Մուդդայի-Ումումին։

—Մինչև այսօր ինչը գէշ տեսակից էի հաւաքել, որ սրանց էլ գէշերը հաւաքէի, ժպտալով պատասխանեց Խուրշիդը։

—Այսօր մեզ մի-մի մատաղ կը հրամցնես, այնպէս չէ՞, հարցրեց Միւսթանդըղը։

—Մատաղային ինչ կը լինի. հետն էլ պէտք է մի ոչխարի կռնքից բրդօլմա, տաց Մուդդայի-Ումումին։

—Երկուսն էլ վատ չէն լինիլ, խրախուսեց տեց Բաշ-քեաթիբը։

—Ա՛յ քեզ բան, բացականչեց Խուրշիդը. համբերեցէք քիչ, էֆէնդիներս, «հազիւ իշուկին պայտը ձեռք գցած՝ ուզում էք և հաջ գնալ»։ Տեսնենք ձեռքից ինձ բաժին պիտի աւելնա՞յ, յարեց նա խորամանկ կերպով։

—Ե՛, մի մատաղի համար այդքան նաղ պէտք չէ, ես երաշխաւորում եմ, միջամտեց Միւսթանդըգը, որ Խուրշիդն այդ պատիկ բանը կը կատարէ. իրիկուան դէմ մատաղն և բրդօլան բերել կը տայ, այնպէս չէ՞, դարձաւ նա դէպի ոստիկանապետը։

(Կը շարունակվի) Վ.Ի.Թ.